

ԵՐԱԿՐՈՆԵԱ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՍԻԱՃՆԻ
ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ,
ԼՐԱՏՎԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՎԵՀԱՐԱՆՈՒՄ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց

Սեպտեմբերի 15-ին

Մոսկեայի Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ Եկեղեցու տիկնանց միության անդամներին

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Երկրորդ Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Մոսկեայի Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցու տիկնանց միության անդամներին՝ ուղեկցությամբ Կամադայի հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Արզար եպս. Յովակիմյանի:

Ներկայացնելով ուխտավոր հայորդիներին՝ Արզար սրբազանը Վեհափառ Հայրապետին տեղեկություններ փոխանցեց տիկնանց միության կողմից թեմական կյանքում եւ հայրենիքում իրականացվող ծրագրերի վերաբերյալ:

Այնուհետեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկո-

սնորդեց ներկայիս մարտահրավերների դիմագրավման գործում աշխարհասփյուռ հայության միասնականության ամրապնդման, նվիրումի եւ հանձնառության, ինքնագոհողության ոգու ղրսետումը: Կարեւորելով առկա խնդիրների հաղթահարման ուղղությամբ միջազգային հանրության դերակատարությունը՝ Հայոց Հայրապետը ներկաներին հորդորեց իրենց համայնքներում անել կարելին, որպեսզի երկրի իշխանությունների կողմից դատապարտության արժանանան Ադրբեջանի ծավալապաշտական քաղաքականությունը եւ հայատյացության սերմանումը:

Արցախի Հանրապետության նախագահը եւ խորհրդարանականները կարելու նկատեցին պետություն—եկեղեցի գործակցությունը, մասնավորապես այս օրերին Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու առաքելությունն ազգային միասնականու-

թյան ամրապնդման գործում: Հանդիպման ընթացքում անդրադարձ եղավ Արցախի թեմի գործունեությանն ու հոգեւոր կյանքի զորացմանն ուղղված ծրագրերին եւ այդ համատեքստում պետության անելիքներին:

Սեպտեմբերի 23-ին

Բելգիա—Հայաստան բարեկամական խմբի անդամներին

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Երկրորդ Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Բելգիայի Թագավորության խորհրդարանի Բելգիա—Հայաստան բարեկամական խմբի ղեկավար պարոն Մարկ Դեմեսսեկերի գլխավորած պատվիրակությանը՝ ուղեկցությամբ Հայաստան—Բելգիա բարեկամական խմբի ղեկավար Արմեն Ռուստամյանի:

Ողջունելով խորհրդարանական պատվիրակությանը՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն իր երախտագիտությունը հայտնեց Բելգիայի Թագավորությանը Հայոց ցեղասպանության ճանաչման, դատապարտման, ինչպես նաեւ այս դժվարին օրերին Հայաստանին ու հայ ժողովրդին ցուցաբերած գորակցության համար:

→ էջ 2

սը, իր հայրական օրհնությունը բաշխելով ներկաներին, բարձր գնահատեց տիկնանց միության անդամների նվիրումն ու սերը հայրենիքի եւ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հանդեպ:

Անդրադառնալով հայրենիքում տիրող ծանր իրավիճակին՝ Նորին Սրբությունն

վերջում Վեհափառ Հայրապետը պատասխանեց ուխտավորների հարցերին, որոնց վերաբերում են հայաստանյան ներկա իրավիճակին, Մայր Աթոռի՝ տարբեր ոլորտներում իրականացվող ծրագրերին ու Մայր տաճարի հիմնանորոգման աշխատանքներին:

Սեպտեմբերի 16-ին

Արցախի Հանրապետության Նախագահ Արայիկ Հարությունյանին եւ Աժ պատվիրակությանը

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Երկրորդ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն հանդիպում ունեցավ Արցախի Հանրապետության նախագահ Արայիկ Հարությունյանի եւ Ազգային ժողովի պատվիրակության հետ:

Քննարկվել են ստեղծված իրավիճակում Հայաստանի եւ Արցախի առջեւ ծառացած մարտահրավերները, Ադրբեջանի՝

վերջին օրերի ոտնձգություններն ու առկա գոյաբանական սպառնալիքները: Հանդիպման ընդգծվեց ազգային ողջ ներուժի համախմբման եւ համահայկական միասնական ջանքերի գործադրման անհրաժեշտությունը՝ ի նպաստ ստեղծված դժվարին իրավիճակի հանգուցալուծման եւ կայուն խաղաղության վերահաստատման:

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՎԵՀԱՐԱՆՈՒՄ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց

Բելգիա–Հայաստան բարեկամական խմբի անդամներին

← Էջ 1

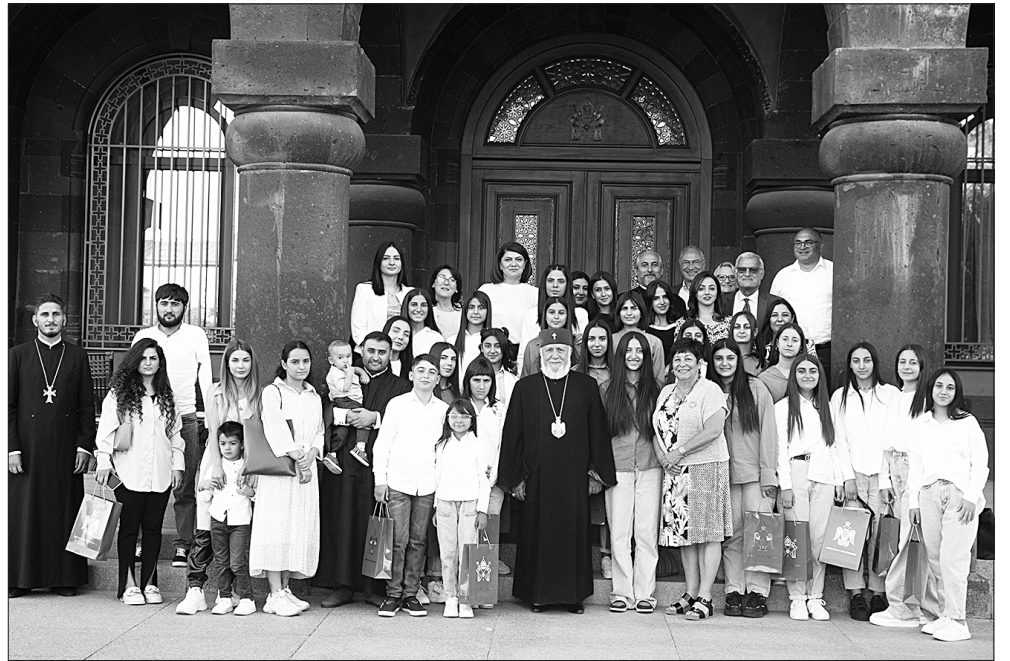
Անդրադառնալով 44-օրյա պատերազմին եւ սեպտեմբերի 13-ին Ադրբեջանի սան-ձագերծած ռազմական գործողություններին՝ Նորին Սրբությունը նշեց, որ այդ ամենի արդյունքում հայ ժողովուրդն ունի տարածքային ու մարդկային կորուստներ, տեղահանված բնակչություն եւ մինչ օրս Ադրբեջանում պահվող գերիներ: Վեհափառ Հայրապետը մտահոգությամբ անդրադարձավ նաեւ Ադրբեջանի վերահսկողության տակ հայտնված տարածքներում հայկական հոգեւոր-մշակութային ժառանգության ոչնչացման ու յուրացման փաստերին: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը տեղեկություններ փոխանցեց Մայր Աթոռի՝ Արցախի հոգեւոր-մշակութային ժառանգության հարցերով զրասենյակի կողմից սրբավայրերի պահպանության ուղղությամբ տարվող աշխատանքների վերաբերյալ:

Նորին Սրբությունը կարեւորեց միջազ-

գային հանրության եւ բարեկամ երկրների հստակ դիրքորոշումը, որի արդյունքում հնարավոր կլինի զսպել ադրբեջանական շարունակվող ագրեսիան ու ծավալապաշտական քաղաքականությունը:

Իր հերթին պարոն Մարկ Դեմեսսէկերը նկատեց, որ Հայաստանն ու Բելգիան, լինելով քրիստոնյա երկրներ, ունեն մույն արժեհամակարգը, ինչն էլ ավելի է ամրապնդում երկու երկրների բարեկամությունը: Պարոն Դեմեսսէկերն իր մտահոգություններն արտահայտեց տարածաշրջանում տիրող իրավիճակի առնչությամբ՝ հաստատելով, որ Բելգիան մույնպէս միջոցներ է ձեռնարկում խաղաղության եւ կայունության հաստատման համար:

Հանդիպմանն անդրադարձ կատարվեց նաեւ Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու եւ քույր Եկեղեցիների փոխգործակցությամբ՝ ուղղված խաղաղության հաստատմանն ու հումանիտար ծրագրերին:

անդրադարձ կատարեց կենտրոնի 10-ամյա գործունեությանն ու ձեռքբերումներին: Տիկին Գեղամյանն ընդգծեց նաեւ, որ կենտրոնն այսօր արդյունավետորեն համագործակցում է պետական պատկան տարբեր կառույցների ու հասարակական կազմակերպությունների հետ:

Ամենայն Հայոց Հայրապետը, իր հայրական օրհնությունը փոխանցելով ներկաներին, կարեւորեց կենտրոնի առաքելությունը եւ ընդգծեց, որ այն նաեւ լավագույն հնարավորություն է ընձեռնում հայորդիներին՝ առավել հաղորդ դառնալու Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հոգեւոր արժեքներին: Այս առիթով Նորին Սրբությունը հույս հայտնեց, որ կենտրոնի սաները, հաղորդակցվելով սուրբ հայրերի ժառանգությամբ, իրենց բարի պտուղները կբերեն ի մպաստ

հայոց աշխարհի շենացման ու զորացման: Հանդիպմանը Նորին Սրբությունն իր գնահատանքը հայտնեց կենտրոնի տնօրենությանը եւ մանկավարժներին իրենց նախանձախնդիր ու նվիրյալ աշխատանքի, ինչպէս նաեւ վարքային խնդիրներ ու խնամքի կարիք ունեցող երեխաներին ըստ ամենայնի աջակցելու համար:

Խոսելով կենտրոնի ստեղծման պատմության մասին՝ Վեհափառ Հայրապետն իր մասնավոր գնահատանքը բերեց բարերարներին, որոնց հոգածությամբ կյանքի է կոչվել եւ իր առաքելությունն է շարունակում իրականացնել «Նազգաշյան մանուկների տուն»-ը:

Անդրադարձ կատարվեց նաեւ կենտրոնն ավարտած սաների կյանքի հետագա ընթացքի կազմակերպման ուղիներին:

Սեպտեմբերի 25-ին

«Նազգաշյան մանուկների տուն» բարերարներին, մանկավարժներին, սաներին եւ շրջանավարտներին

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Երկրորդ Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը «Նազգաշյան մանուկների տուն» երեխաների աջակցության կենտրոնի 10-ամյակի առիթով հյուրընկալեց կենտրոնի բարերարներին, մանկավարժներին,

սաներին եւ շրջանավարտներին: «Նազգաշյան մանուկների տուն» երեխաների աջակցության կենտրոնը գործում է Երեւանում՝ Մայր Աթոռի հովանու ներքո:

Հայցելով Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությունը՝ տնօրեն Նունե Գեղամյանն

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն այցելեց «Եռաբլուր» զինվորական Պանթեոն

Սեպտեմբերի 21-ին, Հայաստանի Հանրապետության անկախության տոնի առիթով, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Երկրորդ Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում պաշտոնավարող

Եպիսկոպոսների, Հայաստանի թեմակալ առաջնորդների եւ առաջնորդական փոխանորդների հետ այցելեց «Եռաբլուր» զինվորական պանթեոն՝ հարգանքի տուրք մատուցելու հայրենիքի անկախության եւ անասանության համար իրենց

կյանքն ընծայաբերած հայորդիների հիշատակին:

Պանթեոնում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի նախագահությամբ կատարվեց հոգեհանգստյան արարողություն: Հոգեւորականաց դասն աղոթք բարձրացրեց առ

Աստված քաջորդիների հոգիների խաղաղության համար: Նորին Սրբությունն ու եկեղեցականներն առանձնաբար այցելեցին նաեւ ազգի հերոս զավակների շիրիմներին՝ բերելով իրենց խոնարհումն ու աղոթքը:

Հանդիշում նախկին նախագահների հետ

Սեպտեմբերի 22-ին, հրավերով Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Երկրորդ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում տեղի ունեցավ հանդիպում՝ մասնակցությամբ Հայաստանի Հանրապետության նախագահներ Լեւոն Տեր-

Պետրոսյանի, Ռոբերտ Քոչարյանի, Սերժ Սարգսյանի եւ Լեւոնային Ղարաբաղի Հանրապետության նախագահներ Արկարի Ղուկասյանի եւ Բակո Սահակյանի:

Հայաստանում ստեղծված իրավիճակի առնչությամբ

տեղի ունեցավ շահագրգիռ քննարկում: Որոշում ընդունվեց շարունակել հանդիպումները:

Լրատվական նյութերը՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի տեղեկատվական համակարգի

Կաթարվեց Հանրադեմական մաղթանք Հայաստանի անկախության 31-ամյակի առիթով

Սեպտեմբերի 21-ին, Հայաստանի Հանրապետության անկախության տոնի առիթով, հանդիսապետությամբ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Երկրորդ Ճայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, Սուրբ Գայանե վանքում կատարվեց Հանրապետական մաղթանքի արարողություն:

Միասնական աղոթք բարձրացվեց առ Աստված հայրենիքի անսասանության, խաղաղ եւ անվտանգ կյանքի համար:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի միաբանների մասնակցությամբ կատարված մաղթանքի ավարտին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հայրապետական իր ուղերձը հղեց համայն հայ ժողովրդին:

«Սիրելի՛ բարեպաշտ ժողովուրդ, այսօր սեպտեմբերի 21-ն է՝ մեր երկրի Անկախության տոնը:

Ավելի քան երեք տասնամյակ առաջ մեր ժողովուրդը Արցախյան ազատամարտի մաքառումների մեջ անհուն զոհանքների ու զոհողությունների գնով վերակերտեց իր անկախ պետականությունը եւ ամրագրեց ազատ ապրելու իր իրավունքը: Անկախությունը մենք հռչակեցինք մեր ժողովրդի անվտանգ կյանքը կառուցելու, ազգային մեր ինքնությունը զորացնելու, արժանապատիվ կեցություն ապահովելու եւ հայրենաբնակ ու աշխարհասփյուռ համայն հայությանը հայրենիքի շուրջը միախմբելու նվիրական տեսիլքով:

Այսօր՝ անկախությունից 31 տարի անց, խռոված սրտով ենք դիմավորում ազգային ու պետական կարելուքագույն մեր տոնը: Մորմոքում է մեր սիրտը Արցախյան 44-օրյա պատերազմի ահաբեկ կորուստներով: Վշտացած եւ խռովված ենք մեր երկրի նկատմամբ Ադրբեջանի նվաճողական նկրտումների եւ չղաղարող ոտնձգությունների պատճառով: Օրեր առաջ էր, երբ Ադրբեջանի զինված ուժերը, ոտնահարելով միջազգային իրավունքի բոլոր նորմերը, լայնածավալ հարձակում գործեցին մեր երկրի դեմ՝ ավերիչ հանցագործ հարվածներ հասցնելով խաղաղ բնակավայրերին: Ադրբեջանի ագրեսիայի հետևանքով ունենք բազմաթիվ զոհեր, վիրավորներ, գերեվարված ու անհայտ կորած հայորդիներ, հազարավոր տեղահանվածներ: Մեր խոնար-

հում ենք բերում հայրենիքի անկախության համար իրենց կյանքն ընծայած զինվորների խնկելի եւ լուսավոր հիշատակին: Մաղթում ենք շուտափույթ ապաքինում վիրավոր մեր զավակներին:

Առկա զարգացումները վկայում են՝ մեր ժողովուրդը վերստին զոյաբանական հիմնախնդիրների առջեւ է: Վտանգներ են սպառնում Հայաստանի տարածքային ամբողջականությանն ու անկախ պետականությանը, հայրենի հողում արցախահայության ազատ ու անկախ ապրելու իրավունքին, Լեռնային Ղարաբաղի հիմնահարցի խաղաղ կարգավորմանը:

Մենք այսօր մտահոգ ենք մոր կորուստներով, հայ-ադրբեջանական բանակցությունների արդյունքների անորոշությամբ եւ արձանագրվող հարկադրանքով, հայ-թուրքական երկխոսության հապճեպությամբ: Ստահոգ ենք մեր երկրում առկա սոցիալ-տնտեսական լրջագույն մարտահրավերներով, մեր հասարակության մեջ տիրող անհամաշխարհային ու միջանց համոզեալ անհանդուրժողությամբ, հրատապ խնդիրները երկրորդական հարցերով փոխարինելու ընթացքով, առկա սպառնալիքների հանդիման միաբանվելու եւ միասնաբար պայքարելու վճռականության բացակայությամբ: Մտահոգ ենք արժեքային եւ կրթական դաշտում ծառացած խնդիրներով, Սփյուռքի

համայնքների, ազգային կառույցների եւ հայրենի իշխանությունների միջեւ ստեղծված որոշակի անվստահությամբ, նաեւ եկեղեցի-պետություն հարաբերություններում հայրենապատ գործակցության բացակայությամբ: Բաժանումն ու մասնատվածությունը չեն կարող բարիք ծնել այս դժվարին իրադրության հաղթահարման համար: Սուրբ Գրիգոր խրատում եւ ուսուցանում է մեզ. «Նույն սերն ունեցեք ձեր մեջ, եղբե միաշունչ, միախորհուրդ: Մի արեք որեւէ բան հակառակության ոգով» (Փիլիպ. Բ 2—3):

Սիրելիներ, մեր լինելության, մեր պետականության անվտանգության հիմնասյունը մեր ազգային միաբանությունն է: Որքան ամուր եղավ այդ հիմքը, այնքան հաստատուն կլինեն մեր անկախ պետականությունը եւ դրա նվիրական գիտակցությունը մեր մեջ: Անկախության համար պետք է տքնել եւ պայքարել ամեն օր: Անկախությունը գերագույն եւ անսակարկելի արժեք է: Այսօր հրամայական է, որ աշխարհասփյուռ հայությունը համախմբվի հայրենիքի շուրջ՝ գործելով եւ արարելով ի շահ նրա արժանապատիվ կյանքի եւ առաջընթացի: Հայրենիքը եւ ազգային արժանապատվությունը չեն կարող ստորադասվել անձնական ու հատվածական շահերին եւ բարեկեցությանը:

Հայրենիքը ազգի յուրաքանչյուր զավակին է: Եվ ամենքս պատասխանատու ենք հայրենիքի համար մեր արածի եւ բացթողունի, ձեռքբերումի եւ կորստի համար, պատասխանատու ենք Աստծու առջեւ, մեր սրբազան հողի, կորսված շենքերի ու սրբավայրերի առջեւ, պատասխանատու ենք հայրենիքին իրենց կյանքն ընծայած մեր նահատակների եւ ապագա սերունդների առջեւ:

Սիրելի՛ ժողովուրդ հայոց, հայրական Մեր հորդորն է՝ Անկախության տոնի այս օրը ուխտեք վերստին ամենայն հանձնառություն ու զոհողություն ստանձնել համուն հայրենիքի՝ Հայաստանի եւ Արցախի: Ապրենք ճշմարիտ հայրենասիրությամբ, ազգային ու պետական շահերի բարձր գիտակցությամբ՝ խուսա տալու համար ցավալի մոր կորուստներից: Աստվածապավինությամբ եւ անխախտ հավատարմությամբ առ հայրենին չընկրկենք, չհուսահատվենք փորձությունների եւ նեղությունների առջեւ ու միասնական ջանքերով կերտենք լուսեղեն գալիքը մեր ժողովրդի, հաղթական մոր էջը մեր պատմության: Մեր հավատքի զորությամբ է, որ կարող կլինենք հաղթահարել չարահամար բոլոր հարձակումները, քանզի, ինչպես առաքյալն է ասում, «ամեն ոք, որ Աստծու է ծնված, հաղթում է աշխարհին: Եվ այն է այն հաղթությունը, որ հաղ-

թում է աշխարհին՝ մեր հավատքով» (Ա Յովհ. Ե 4): Մեր հորդորն է Հայաստանի Հանրապետության իշխանություններին՝ անկախ կուսակցական եւ գաղափարական տարբերություններից՝ գործակցել եւ ընդհանուր հայրենաշահ որոշումներ կայացնել ազգի բոլոր կարող ուժերի հետ՝ առկա բարդ ու դժվարին իրավիճակի կարգավորման, ծառացած հիմնախնդիրների բարվոք լուծման, ինչպես եւ հայության ներուժը ազգային-հայրենական շահերին լավագույնս ծառայեցնելու համար:

Հայոց եկեղեցին միշտ եղել է պետականության զորացման նվիրյալը, առաջամարտիկը նրա անսասանության պաշտպանության: Եկեղեցին իր զավակների սրտերում ու հոգիներում մշտավառ է պահել ազատության տենչը, ոգեշնչել պայքարի՝ համուն անկախության եւ պետականության վերականգնման, քանզի մեր հայրապետներն ու ողջ հոգեւոր դասը չմարդոտ համոզմունք են կրել, որ մեր լինելության, ազգային մեր ինքնության ու գիտակցության երաշխիքները ամուր ու անսասան են անկախ պետականության պայմաններում: Նույն նախանձախնդրությամբ շարունակելու ենք ջանքեր բերել հայոց անկախ պետականության ամրապնդման կարելու գործին:

Մեր աղոթքն ու քաջալերանքն ենք բերում հայոց բանակին, մեր զինվորներին՝ պաշտպանելու մեր սրբազան հայրենիքը, արիության մրցակցելու թշնամուն: Աղոթում ենք զոհված մեր զավակների հոգիների հանգստության եւ վիրավորների շուտափույթ ապաքինման համար:

Անկախության նվիրական տոնի առիթով հայրապետական Մեր օրհնությունն ենք բերում աշխարհասփյուռ Մեր զավակներին՝ հայցելով, որ ամենակալ Տերն Իր Սուրբ հաջի հովանու ներքո խաղաղություն պարգեւի մեր հայրենիքին եւ անվտանգ պահի մեր երկրի սահմանները: Թող բարեգութն Աստված ապահովության ու բարօրության մեջ պահի ու պահպանի ազգս հայոց, այսօր եւ միշտ եւ հավիտյանս:

«Շնորհ, սէր եւ խաղաղութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցին ընդ մեզ եւ ընդ ամենեսեան. ամեն»:

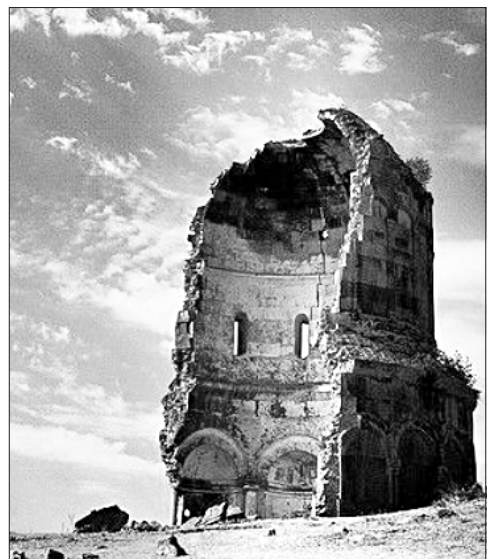
Աստվածաշնչյան վկայակոչումներն Արիստակես վարդապետ Լաստիվերցու «Պատմության» մեջ

Անժառանգ փաստ է Սուրբ Գրքի ազդեցությունը քրիստոնյա հեղինակների ու գեղագետների մտքի վրա թե՛ միջնադարում, թե՛ հետագայում: Հայտնի է նաեւ, որ միջնադարում, աշխարհայացքայինից բացի, գերիշխում էին կառուցվածքային եւ ոճային ընդօրինակումները, սուրբգրային ուղղակի եւ անուղղակի վկայակոչումները, որոնք խոսքը հաստատելու, այն առավել ազդեցիկ դարձնելու միջոցներ էին:

Պատմագրության մեջ դրա դրսևորումը նախ տեսնում ենք դեպքերը Սուրբ Գրքի իրադարձություններով մեկնաբանելու, այդ իրադարձություններին համապատասխանեցնելու փորձում: Միջնադարյան մարդու՝ աշխարհի կայունության, անփոփոխության մասին պատկերացումները պատմիչին բերում են այն մտքին, որ ինչ եղել է անցյալում եւ մեկ այլ վայրում, սակայն եղել է ըստ

Սուրբ Գրքի, տարածել է նաեւ իր նկարագրած իրականության վրա, իր ժամանակի դեպքերը մեկնելի են աստվածաշնչյան իրադարձություններով: Իհարկե, ամեն ինչ աստվածաշնչյան ուղղակի եւ անուղղակի մեջբերումներով չի սահմանափակվում: Իրենց ընդհանրացումներն ու եզրահանգումները եւս պատմիչները կատարում էին՝ օգտվելով Սուրբ Գրքի այս կամ այն տողից կամ դրվագից: ԺԱ դարի պատմիչ Արիստակես Լաստիվերցին, որին վիճակված էր արձանագրել Բագրատունյաց թագավորության անկումն ու Անիի կորուստը, դառնալ Հայկական լեռնաշխարհի ներխուժած սելջուկ-թուրքերի արշավանքների առաջին վավերագիրն ու ականատեսը, վերլուծել Բյուզանդական թուլացող կայսրության սխալները, իր «Պատմությունը» շարադրել է՝ մեծապես կիրառելով գրական այդ ավանդույթը (քննական

բնագիրը տես «Մատենագիրք Հայոց», հտ. ԺԶ, ԺԱ դար, «Պատմութիւն Արիստակեսի Լաստիվերցույ վարդապետի վասն անցիցն անցելոց ի յայլասեռն ազգաց, որք շուրջ զմեւք են», Երեւան, 2012, այսուհետ կնշվի սույն հրատարակությունից արված մեջբերումների միայն էջը): Նրա երկում սուրբգրային վկայակոչումներն առանձնահատուկ նշանակություն ունեն, առավել սերտ են ներհյուսված շարադրանքին եւ նույնիսկ կերպավորումներին դեպքում են կիրառվել որպես կարելու արտահայտչամիջոց: Ուստի մեր վերլուծությունը եւս առավելապես ուղղակի մեջբերումներին եւ Արիստակես Լաստիվերցու բնագրի համար դրանց ունեցած գործառնության արժեքին է վերաբերելու, թեպետ երկում շատ են նաեւ հղումներն ու անուղղակի մեջբերումները, ոճական եւ այլ բնույթի ազդեցությունները: ➔ էջ 7, 8

Նոր ուսումնական տարին՝ Նոր ակնկալիքներով

Հարցազրույց Գեորգյան հոգեւոր ճեմարանի տեսուչ Տ. Շահե Օ. վրդ. Անանյանի հետ

— Աստված օգնական, Հայր սուրբ. Նոր ուսումնական տարվա հետ կապված ինչ ակնկալիքներ ունեք:

— Ակնկալիքները, ինչպես սովորաբար լինում է որեւէ բան սկսելուց առաջ, բազմաթիվ են, ծրագրերը՝ մեծ, ամելիքները՝ շատ... բայց միշտ պետք է հաշվի առնել, որ երբ քո երազանքները քեզանից երիտասարդ են, ուրեմն դեռ կարելի է եւ պետք է սպասումներ ունենալ:

Այս Նոր ուսումնական տարին մենք Գեորգյան հոգեւոր ճեմարանի եւ Սեւանի Վազգենյան դպրանոցի սաների հետ սկսեցինք Սեւանի թերակղզում՝ Վազգենյան դպրանոցի շենքում, քանի որ Վեհափառ Հայրապետի օրհնությամբ ու տնօրինությամբ հիմնադրված անկախ աշխատանքներ են սկսվելու ԳՅԾ մեջարանային մասնաշենքում: Սա առաջին կարեւոր ակնկալիքն է, որովհետեւ նպատակ ունենք նոր՝ հիմնադրված մեջարանային մասնաշենքում սկսել եկող՝ 2023—2024 ուսումնական տարին: Բազմաթիվ ծրագրեր կան նաեւ ուսումնական պլանի բարեկարգման, դասագրքերի կազմման ոլորտում... մեր ամենամեծ ակնկալիքն է, սակայն, ունենալ գիտակից ու կրթական-հովվական մակարդակով բարձր ուսանողներ: Այդ ուղղությամբ դեռ բավական աշխատանք կա անելու:

— Այսօր, երբ աշխարհաբաղադրական եւ հասարակական բավականին բարդ ժամանակաշրջանում ենք ապրում, դրն է Գեորգյան հոգեւոր ճեմարանի առաքելությունը:

— Գեորգյան հոգեւոր ճեմարանը, թույլ տվեք այդպես արտահայտվել, հավերժական առաքելություն ունի, քանի որ աշ-

խատում եւ գործում է մեկ ու միակ վեհ նպատակի համար՝ պատրաստել անձնվեր ու գիտակից հոգեւորականներ: Այդ իմաստով՝ քանի դար էլ անցնի, ինչպիսի աշխարհաբաղադրական բարդ կամ բարեպատեհ ժամանակաշրջաններ էլ գան ու անցնեն, ճեմարանը պետք է միշտ հավատարիմ մնա իր այդ սրբազան առաքելությանը՝ առանց մազաչափ իսկ շեղվելու:

— Մասնագիտական ինչ ամբիոններ են այսօր գործում հոգեւոր կրթությամբ:

— Ծեմարանում այսօր գործում է մասնագիտական չորս հոսք՝ համապատասխան ամբիոններով. Դավանական աստվածաբանության (որի ժամանակավոր վարիչն են ես), Աստվածաշնչագիտության (վարիչ՝ Տ. Դանիել վրդ. Թումանյան), Պատմական աստվածաբանության (վարիչ՝ Տ. Անդրեաս վրդ. Եզեկյան) եւ Գործնական աստվածաբանության (ժամանակավոր վարիչ եւ պատասխանատու՝ ԳՅԾ կրթական զծով փոխտեսուչ Տ. Հովել քին. Օհանյան): Ուրախությամբ պետք է արձանագրել նաեւ, որ ԳՅԾ-ում արդեն գործում է ասպիրանտուրա, որտեղ աստվածաբանական բարձրագույն կրթություն է ստանում չորս սարկավազ: Ասպիրանտուրայի բաժնի պատասխանատու եւ գիտխորհրդի քարտուղար Տ. Հովսիկ արք. Սմբատյանի ջանքերով այսօր արդեն ասպիրանտուրան պատրաստ է մոտ ապագայում ունենալու բարձրագույն որակավորմամբ՝ «աստվա-

ծաբանական գիտությունների թեկնածու» կոչմամբ իր առաջին շրջանավարտները:

— Հայր սուրբ, կողմնակից եք կրթական բարեփոխումներին:

— Գիտեք, կրթական բարեփոխումները միշտ էլ ցանկալի են, եթե իրականացվում են ավանդույթի եւ ժամանակակից ձեռքբերումների հմուտ համադրմամբ: Այդ իմաստով՝ ճեմարանում արդեն իսկ կատարվել է նկատելի աշխատանք: Եվ ես ինքս էլ չեմ կարող կողմ չլինել Վեհափառ Հայրապետի օրհնությամբ եւ հաճախ անմիջական մասնակցությամբ անցյալում նախորդ տեսուչների ջանքերով կատարված բարեփոխումներին: Պետք է հաշվի առնել, որ հարափոփոխ այս ժամանակաշրջանում կրթական մակարդակն ու ծրագրերը շատ արագ են փոխվում, փոփոխության է ենթարկվում նաեւ ուսա-

նողների մտայնությունը... բայց, ինչպես նշեցի, բարեփոխումները չպետք է լինեն պարտադրված, ինքնանպատակ: Դրանք ներքին անհրաժեշտություն ու կառուցողական քննության վրա հիմնված գործընթացներ են, որոնց իրականացումը պահանջում է բազմակողմանի եւ մասնագիտական մոտեցում:

— Ինչ կարգախոսով պետք է առաջնորդվի Հայոց հոգեւոր կրթությամբ:

— Ծեմարանի կարգախոսը լավագույնս արտահայտված է նրա քայլերգում՝

«Մեծ տեսիլքի մենք զավակներ,

Հույսով վառված հուր հոգիներ,

Ձինջ հավատի մեր սուրբ նախնայց

Արթուն պահակ ենք միշտ կանգնած»:

— Ինչն է առավելապես կարեւորվում ապագա հոգեւորական կերտող ուսումնական հաստատության կրթական համակարգում՝ գիտելիքը, թե՛ մարդկային հատկանիշները:

— Դժվար է միանշանակ տարբերակել գիտելիքն ու մարդկային հատկանիշները, հատկապես ճեմարանի մեծ ավանդական ու հայեցի կառույցում: Մարդկային բարձր հատկանիշներով, քրիստոնեական առաքինություններով օժտված երիտասարդը չի կարող անտեսել գիտելիքը, չի կարող ծուլանալ Աստվածաշունչը սերտելու մեջ... հետևաբար դրանք, այսինքն՝ գիտելիքն ու մարդկային հատկանիշները սերտորեն փոխկապակցված են: Եվ ճեմարանում հենց այս իմաստով է կարեւորվում գիտելիքի հանդեպ նախաձախնդրությունը՝ որպես առաքինություն եւ մարդկային բարձր որակ:

«Քրիստոնյա Հայաստան»

Նվագարաններ հայոց եկեղեցիներում

Սրբազան եկեղեցիներում երգեհոններ տեղադրվել են 7-րդ դարում՝ Հռոմի Կաթոլիկ եկեղեցու քահանայապետ Վիտալիանոս պապի հրահանգով: Երգեհոնի գործածությունը Հայոց եկեղեցում պաշտոնապես արտոնվել է միայն 1923 թվականին, թեւ եկեղեցիներում նվագարանների գործածությունը երբեք չի արգելվել:

Երկար տարիներ եկեղեցիներում գործածվել են ծնծղաներ: Դրանց փոխարեն եկեղեցիներում երգեհոններ տեղադրելու հարցն սկսվել է բարձրաձայնվել 19-րդ դարի սկզբներից:

Արդեն 19-րդ դարի կեսերին Ջմյուռնիայում լույս տեսնող «Արշալոյս Արարատեան» հանդեսում՝ եկեղեցիներում ծնծղաների փոխարեն երգեհոն գործածելու առաջարկն այնպիսի հնչեղություն է ստանում, որ այն տպագրվում է նաեւ Փարիզի «Մասեաց աղանի»-ում:

«Հին ժամանակը ինչ երաժշտական գործի որ կայ եղեր, զանոնք գործածեր են նախ-

նիք եկեղեցական պաշտամանց մեջ, ինչպես ծնծղան եւ այլն. ետքը երաժշտութեան արհեստը կատարելագործելով՝ երգեհոն հնարեցաւ, որ ծնծղայե՛ն աւելի գերազանց ըլլալով՝ հիմա՛յ ալ պէտք է զայն գործածենք:

Ինչպէս պիտի պայծառանայ եւ վսեմնայ Հայոց եկեղեցական ասմունքը երբ մանկանց հեզ ու չափաւոր ձայներում հետ ընկերացեալ երգեհոնով կատարուի Հայաստանեայց պաշտամունքը»,— գրում է առաջարկի հեղինակը՝ ժամանակի հայտնի հասարակական գործիչ, հրապարակախոս Գալուստ Կոստանդյանը («Մասեաց աղանի», Փարիզ, 1858, թիւ Ե, էջ 108):

Շուտով գտնվում են նաեւ բարերարներ,

որոնք փորձում են միջոցներ հայթայթել Հայ եկեղեցու համար այնքան թանկարժեք երաժշտական գործիքները ձեռք բերելու համար:

Հավանաբար այս ժամանակներից էլ հայոց եկեղեցիներում, թեւ խիստ հազվադեպ, տեղադրվում են փոքր երգեհոններ (harmonium): Դրանք մեծ տարածում չեն գտնում: Փոխարենը գործածության մեջ է մտնում մեկ այլ տեսակի երգեհոն, որի մասին հիշատակում է Մաղաքիա արք. Օրմանյանը. «Մեզանում ընդունված երգեհոնը մեծ ու բոլորակ մի ծնծղա է, որը մեջտեղից կաշվե օղակով բռնվում է եւ թաթով բախվում, եւ բախման չափերով օգնում է երգեցողության կանոնավորությանը» (Մաղաքիա արք. Օրմանյան, Ծիսական բառարան, Երեւան, 1992):

Ինքը՝ Մաղաքիա արք. Օրմանյանը, եւս քաջալերում է նվագարանների գործածությունը՝ գրելով. «Աստծու համար երգերը պետք է օրհնություն եւ փառաբանություն լինեն, որը գաղափար է ու զգացում, եւ չենք կարող անշունչ գործիքներ ունենալ: Նվագարանները չափավոր եւ հնամենի սովորության համաձայն կարող են գործածել եկեղեցում՝ երգեցողությունները կանոնավորելու եւ զորացնելու համար» (անդ):

Հայտնի է նաեւ, որ նրա պատրիարքության տարիներին՝ 1906 թվականին, երբ Կ. Պոլսի Հայոց պատրիարքարանի Մայր եկեղեցում առաջին անգամ կատարվում էր Մակար Եկմալյանի եռաձայն «Պատարագ»-ը, ախորժալուր երգեցողությանն ընկերակցում էր երգեհոնը (տես «Արարատ», 1906, Յունիս—Յուլիս, էջ 522):

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում եկեղեցիներում նվագարաններ տեղադրելու հարցը պաշտոնապես բարձրացվում է 1917 թվականին գումարված ռուսահայոց հոգեւորականների ժողովում: Ժողովը միաձայն ընդունում է այս առաջարկը՝ վերջնական վավերացումը թողնելով Ազգային-եկեղեցական ժողովին: Վերջինիս ձգձգման պատճառով, սակայն, ընդունված որոշումը վա-

վերացնում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գեորգ Ե Սուրենյանցը (1911—1930 թթ.) իր 1923 թվականի նոյեմբերի 9-ի հայրապետական կոնդակով՝ նախապես ունենալով նաեւ Երուսաղեմի եւ Կոստանդնուպոլսի պատրիարքների համաձայնությունը:

Այսպես հայրապետական սրբատառ կոնդակով արտոնվում է եկեղեցիներում ժամապաշտության եւ աղոթքի ժամանակ երգեհոնի նվագակցությունը, որով, ինչպես նշված է կոնդակում, պետք է առավել ծաղկեր հոգեւոր երաժշտությունը՝ զորացնելով նաեւ հավատացյալների ջերմեռանդությունն ու կրոնական վեհ զգացումները:

Գեորգ Ե Սուրենյանցն իր կոնդակում նշում է նաեւ, որ Հայաստանյայց եկեղեցին մշտապես ջանացել է զարգացնել գիտությունը, դպրությունն ու արվեստը: Սակայն ազգային եւ եկեղեցական կյանքի պայմանները նպաստավոր չեն եղել եկեղեցիներում նվագարանների գործածության համար, թեպետ Հայոց եկեղեցու ծիսաարարողական ավանդույթներին երբեք խոտելի չեն եղել ծնծղաների, քնոցների ախորժալուր նվագածությունը եւ զանգերի մեղմաձայն դողամբները:

Այսօր Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում պահպանվում է մի ֆիսհարմոն: Գործիքի վրա արված մակագրությունը վկայում է, որ այն 1925 թվականին Մայր Աթոռին է նվիրել ծնունդով Նոր Զուղայից՝ ջավաբնակ տիկին Ծաղիկ Պողոսյանը՝ ի հիշատակ հանգուցյալ ամուսնու՝ Պողոս Պողոսյանի: Կարելի է ենթադրել, որ «Հիդմայեթ» հայտնի ֆաբրիկայի այս ֆիսհարմոնն առաջինն է, որ տեղադրվել է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի տաճարում: Երաժշտական այդ գործիքը ծառայել է Մայր տաճարին ավելի քան 50 տարի:

1978 թ. փարիզահայ ժիրայր Մանասյանի բարերարությամբ Մայր Աթոռում տեղադրվել է մի նոր երգեհոն (տես «Էջմիածին», 1978, Ը—Թ (օգոստոս—սեպտեմբեր), էջ 71):

Հեղինակ ՄԿՐՏՅԱՆ

Տոն Վարագա Սուրբ Խաչի

«Նշանաւ ամենայադ խաչիւղ Քո, Քրիստոս, պահպանեա՛ զմեզ, մարդասէր, յաներևոյթ թշնամւոյն, զի Դու միայն ես թագաւոր փառաց. օրհնեալ յաւիտեան»:

Տերունի տոնների շարքում առանձնահատուկ տեղ են գրավում Քրիստոսի խաչին նվիրված տոները: Ընդհանրական եկեղեցին առանձնացնում է խաչին նվիրված երեք տոն՝ Գյուտ խաչի, երեսուն Սուրբ Խաչի, Վերացումն Սուրբ Խաչի կամ խաչվերաց: Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին, այս երեքին ի լրացումն, ունի նաեւ Վարագա Սուրբ Խաչի տոնը, որը նշվում է խաչվերացի երրորդ կիրակի օրը: Ինչպես Թորգոմ պատրիարքն է բնորոշում, այն ունի զուտ ազգային հիմք. «...մեր խաչին տօնն է ան, վասնզի բոլորովին ազգային յիշատակի մը պանծացումն է» (Թորգոմ պատրիարք Գուշակեան, Սուրբ եւ տօնք Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, Երուսաղէմ, 1957): Այն, ըստ էության, նման է Սուրբ Խաչի երեսնամ տոնին, սակայն երեսունը ոչ թէ Երուսաղէմի, այլ Վանի շրջանի Վարագի հայկական բարձունքներում է տեղի ունենում:

Սրբախոսական վարքագիւրները հաղորդում են, որ Հռիփսիմէ կոյսը սերում էր կայսերական ընտանիքից: Նա իր պարանոցին կրում էր Տիրոջ խաչափայտի մասունքը, որը, ինչպես Սովսես Խորենացին է նշում, «...զմանեալն տէրունական արեամբն»: Ըստ ավանդության՝ դա այն մասունքն էր, որը Հակոբոս Տյառնեղբայրը նվիրել էր Կլավդիոս կայսեր քրիստոնյա կնոջը՝ Պատրոնիկէ թագուհուն. այն, կայսերական ընտանիքում սերնդներունդ փոխանցվելով, հասել էր Հռիփսիմէ կոյսին:

Դիոկղետիանոս կայսեր օրոք քրիստոնյա կոյսերը (մոտ 300 հոգի) Հռոմի մի ծածուկ վայրում էին հավաքվում՝ գլխավորությամբ Գայանէ մայրապետի, որը եւս կայսերական ընտանիքից էր սերում: Նրանց էին միացել նաեւ մի քանի քահանաներ: Երբ Դիոկղետիանոսին պատմում են Հռիփսիմէի գեղեցկության մասին, նա ցանկանում է բարեպաշտ կոյսին կնության առնել: Հռիփսիմէն, սակայն, հրաժարվում է դառնալ կայսեր կինը: Մոտ յոթամասուն կոյսեր, նրանց հետ նաեւ քահանաներ, Սուրբ Գայանէի գլխավորությամբ փախչում են դեպի Ալեքսանդրիա, իսկ այնտեղից՝ Գեթսեմանիում՝ Աստվածամոր գերեզմանի մոտ, աղոթելիս ծայն են լսում, որը նրանց պատվիրում է փախչել Եդեսիա՝ տեսնել անծեռագործ դաստառակը՝ Տիրոջ պատկերը, այնուհետեւ գնալ Հայաստան՝ Թաղեոս առաքյալի վիճակը: Նրանցից ոմանք մնում են Եդեսիայում եւ որոշ ժամանակ հետո Դիոկղետիանոս կայսեր հրամանով սպանվում, մյուսները՝ հեռանում Վրաստան, իսկ Գայանեն ու Հռիփսիմէն մի խմբի հետ գնում են Խլաթ, այնտեղից՝ Մոկաց լեռներ: Նրանց խմբում եղող քահանաները Սուրբ Խաչի մասունքով հալածում են կռատան դեւերին, մաքրում ախտացյալ ջրերը, բուժում հիվանդներին... Բայց շուտով հայտնի է դառնում նրանք թաքստոցը, եւ նրանք ստիպված ծածուկ հեռանում են Բերկրի գավառի լեռները, ապա՝ Հայոց ձոր կոչված վայրը: Այստեղ նրանք հանդիպում են հասարակությունից հալածյալ բորոտների, եւ քահանաները Սուրբ Խաչի զորությամբ բժշկում են նրանց: Որոշ ժամանակ հանգրվանում են Ամծեալացյա գավառի Հոգյաց (Հոգվոց) վանքում, ապա գնում դեպի Վարագա լեռ: Նրանք տեսնելով, որ կռապաշտները գալիս են իրենց հետեւից, Սուրբ Խաչի մասունքը թաքցնում են Գալիլիա կոչվող բլրի քարերի մեջ: Քահանաներից երկուը մնում են՝ մասունքը պահպանելու (ըստ ավանդության՝ որոշ ժամանակ անց սուրբ մասունքի պահպնելու տեղում եկեղեցի են կառուցում): Գայանյանց խումբն անվերադարձ հեռանում է... խաչափայտի մասունքը պահպանող ճգնավորների մահից հետո գրեթե երեքուկես դար սրբության վայրն անհայտ է մնում:

Ե դարում հայոց մեջ վերաթելորվում են Հռիփսիմյանց բարեպաշտությունը եւ հանուն քրիստոնեական հավատքի գործած սխրանքները: Հայոց հայրապետ Կոնիտաս Աղեցցին (615–628 թթ.) Վաղարշապատում՝ նրանց վկայարանների վրա, կառուցում է Ս. Հռիփսիմէ տաճարը եւ նրանց հիշատակին է ձոնում «Ամծինք մուկրեալք» գեղեցկագույն շարականը:

Այս նույն շրջանում՝ Է դարում, Հայաստանն արդեն զգալիորեն տուժել էր պարսկա-բյուզանդական պատերազմների հետեւանքով: Սկսվում են նաեւ արաբական արշավանքները՝ ամենուր կոտորա-

ծի, ավերածությունների ու թալանի իրենց հետքը թողնելով: Այս դժմի իրականության մեջ հույսի եւ հավատի մոր լույս է ծագում Հայոց աշխարհի վրա՝ Վանի Վարագա լեռներում: 653 թ. Թողիկ անունով կրոնավորը եւ նրա բարեպաշտ աշակերտ Հովելը գնում են Վարագա լեռները ճգնելու: Նրանք հաստատվում են այն վայրում, որտեղ բնակվել էին սուրբ կոյսերը: Մենակյացների միտքն ու հոգին տոգորված էին Սուրբ Նշանը գտնելու փափագով, ուստի առավել են խստացնում իրենց ճգնությունը՝ տասներկու օր ու գիշեր ծոմապահությամբ Տիրոջից հայցելով հայտնել Սուրբ Խաչի մասունքի տեղը: Տասներկու օր անց, երբ նրանք աղոթում էին, այն լեռան գագաթից, որտեղ պահված էր մասունքը, ահարկու ձայնով նրանց նշան է ցույց տրվում: ճգնակյացները, ձայնից սարսռած, նայում են դեպի լեռը եւ պայծառ լույս տեսնում: Ըստ ավանդության՝ լույսը գծագրվում է մասունքի ձեռով ու չափով: Նրանք շարունակում են ապշահար նայել լույսին, որն ավելի պայծառ էր, քան արեգակի լույսը եւ ընդգրկում էր ողջ լեռը: Հետո ճգնավորները տեսնում են լուսե 12 սյուն, որոնք վեր էին խոյացել երկրից երկինք: Ամբողջ լեռը լցվում է անուշահոտությամբ եւ հրեշտակների օրհնության երգերով: Մինչ ճգնավորները վայելում էին կատարված սքանչելիքը, որը տեսնում է կեսգիշերից մինչեւ օրվա վեցերորդ ժամը, խաչափայտի սուրբ մասունքն իր մասնատուփով վեր է ելնում վեմից եւ լույսերի մեջ վեր բարձրանալով՝ մտնում է եկեղեցի ու շողարձակելով վերաբերվում Սուրբ Սեղանին՝ վեցերորդ ժամից մինչեւ իններորդ ժամը: ճգնավորները զարմանքի մեջ էին, երբ խաչածեւ լույսի միջից նրանց ձայն է հասնում. «Քրիստոս հաճեց բնակվել Սուրբ Նշանի մեջ՝ Հայոց աշխարհի պահպանության եւ փրկության համար»: Նրանք մոտենում են Սուրբ Սեղանին, վերցնում սուրբ մասունքը, արտասովալից համբուրում այն եւ գոհանում Տիրոջից:

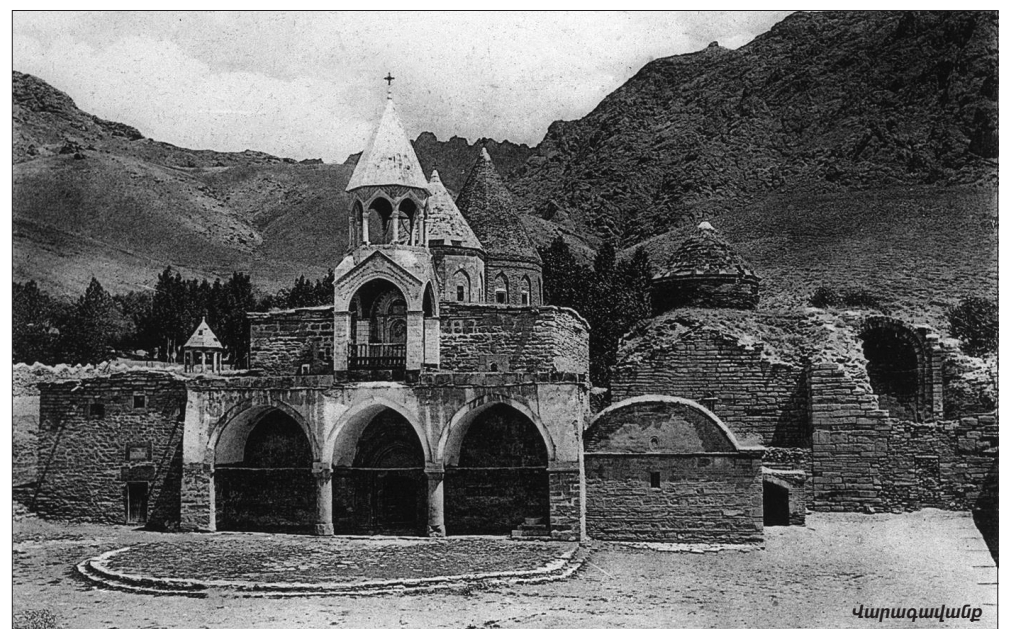
Խաչափայտի սուրբ մասունքի այս տեսիլքը երեսուն է նաեւ լեռան շրջակայքում բնակվողներին. «Այն օրից, որ հայտնվեցավ Սուրբ Նշանը, Վարագը դարձավ հայոց լեռների սուրբ Սիոնը: Նրա գագաթը, նրա կուրծքը, նրա ստորոտները ծածկվեցան վանքերով, եւ կրոնավորների բազմությունը լցրեց այդ վանքերը: Երկար տարիներ հիշյալ Սուրբ Նշանը պահվում էր Վարագա վանքում...» (Բաֆֆի, Կայծեր, Երկերի ժողովածու, հտ. 6, Երեւան, 1988, էջ 162):

Տասներկու օր երկինք խոյացող լույսի սյունները շրջապատում են լեռան գագաթը: Թողիկ ճգնավորն ու նրա աշակերտ Յովելը կասկած չունեին, որ դա Սուրբ Նշանի՝ Հռիփսիմէի պահած մասունքն է, քանի որ լուսավորությունը հենց Գալիլիա կոչված բարձունքին էր կենտրոնացել:

Բաֆֆին իր «Կայծեր» ստեղծագործության մեջ իրավամբ նկատում է՝ «...[խաչափայտը] մի ժամանակ զարդարում էր Հռիփսիմէի կուրծքը, այնուհետեւ դարձավ Վարագա լեռան կրծքի երկնային զարդը»:

Խաչափայտի մասունքի լուսավոր երեւման մասին հայտնում են Ներսես Գ Տայեցի (641–661 թթ.) հայրապետին, որը, իր հետ վերցնելով Ռշտունյաց իշխան Թեոդորոսի որդուն՝ Վարդին, գալիս է Վարագա լեռ՝ ականատես լինելու այդ հրաշափառ իրողությանը: Ներսես Գ Տայեցին տասներկու սյուների երեսման վայրում եկեղեցի է կառուցել տալիս: Մեկ այլ ավանդության համաձայն՝ տասներկու եկեղեցի է կառուցում՝ ի նշան տասներկու սյուների: Սքանչանալով պատմական այս իրողությամբ՝ Հայոց հայրապետը մեկշաբաթյա պահեցողություն եւ Վարագա Սուրբ Խաչի երեսունը ամենամյա տոնելու կարգ է սահմանում. տոնի առիթով է գրում «Նշանաւ ամենայադ խաչիւղ քո Քրիստոս...» հրաշալի շարականը:

ԷԼՅԱ ՍԱՐԻԲԵԿՅԱՆ
Պատմական գիտ. թեկնածու

Շարական Վարագայ Սուրբ Խաչի

Նշանաւ ամենայադ խաչիւղ քո, Քրիստոս, Պահպանեա՛ զմեզ, մարդասէր, յաներևոյթ թշնամւոյն. Ձի դու միայն ես Թագաւոր փառաց, Օրհնեալ յաւիտեան:

Որ ի վերայ սորա տարածեցեր զանարատ բազուկըս քո. Եւ հեղեր զարինդ ի փըրկութիւն տիեզերաց. Ձի դու միայն ես Թագաւոր փառաց, Օրհնեալ յաւիտեան: Ի միսանգամ քո գալըստեանըն յերեւիլ սուրբ Նշանիս, Արժանի արա՛ ըզճառայս քո վերըստին մորոզման. Ձի դու միայն ես Թագաւոր փառաց, Օրհնեալ յաւիտեան:

Խաչ քո եղիցի մեզ ապաւեն բոցանիշ փայլմամբն իւրով. Խորտակեաց ըզբշնամին եւ ելոյծ ըզդատակնիք անուանեալ Փայտըն կենաց Ի փըրկութիւն տիեզերաց: Վերառեալ ցընծան երկինք, Եւ երկիրս ուրախանայ Ընդ յայտնիլ սըրբոյ Խաչին սեռակնաձէ Բառաթելին, Որ զաշխարհըս լուսաւորեաց արեգակնակերպ ճառագայթիւք:

Ցընծացաւ Երուսաղէմ, Բերկրեցան հաւատացեալք, Նորաիրաշ զարդարեցան, քանզի տեսին զյաղթող Նշանն. Արարածք ամենայն ի Լուսոյն պայծառացան:

Տոն սուրբ Գեւորգի

«Աշխարհի մեջ նեղություն պիտի ունենաք, բայց քաջասիրտ եղեք, ես հաղթեցի աշխարհին»
Հովհ. ԺՁ 33:

Մանկության տարիներից ի վեր քաջությունն իր սրտում դրոշմած առաքինապաշտ Սուրբ Գեւորգ գորավարը քրիստոնեական հավատքի ջատագովության վառ օրինակ է: Լինելով հավատավոր ծնողների զավակ՝ արիասիրտ պատանին ընտանիքում ապրել էր բարեպաշտության ոգով, որն անսահմանորեն հորդուն էր սրբի կրակոտ բնավորությունից: Կապաղովկացի եռամուսնու պատանին փոքր տարիքից հմտանում է ռազմական արվեստի մեջ եւ դառնում այդ ժամանակ իր հզորությամբ հայտնի Հռոմեական կայսրության նշանավոր զորականներից մեկը: Մի կայսրություն, որը, սակայն, իր հզորության հիմքերը փնտրում էր ձեռակերտ կուռքերին պաշտամունք մատուցելու պիղծ մոլության մեջ: Այդ մոլությունը լավագույնս սեփականել էր Հռոմեական տերության բարձրագույն պաշտոնյան՝ Դիոկղետիանոս կայսրը, որն իրեն համակարծիք խորհրդականների հետ որոշում է բնաջնջել կայսրության մեջ աննախադեպ տարածում ստացող քրիստոնեական հավատքի հետեւորդներին:

Քրիստոնյաների մի մասը հալածանքների զոհ է դառնում, մյուս մասը՝ ուրանում է հավատքը, սակայն չարաբարո կայսեր՝ քրիստոնեությունն իսպառ արմատախիլ անելու երազները ձախողվում է: Կայսեր քաջասիրտ զորավարը՝ Գեւորգը, մեկն էր այն սուրբ մարտիրոսներից, որոնք աշխարհային փառքից ու պատիվներից առավել նախընտրեցին երկնային, անմահ բարիքները:

Եվ ահա, ավետարանական պատգամին հավատարիմ, սուրբ զորականը վաճառում է իր ողջ ունեցվածքն ու ստացված գումարը բաժանում աղքատներին, ապա պատռելով կայսերական՝ քրիստոնյաներին հալածանքների ենթարկելու հրովարտակը՝ իր վրայից դնել է նետուն այսաշխարհային զինվորության զգեստները եւ սպառնալիքներով երկնային, լուսեղեն զորախմբի հանդերձներով:

Քրիստոսի սուրբ զորական Գեւորգը, ի պատասխան կայսեր հարցման, վկայում է իր քրիստոնյա լինելը. «Նախ եւ առաջ իմ անունը քրիստոնյա է, բայց մարդիկ ինձ Գեորգիոս են կոչում»: Ապա հավելում է. «Արքա, երանի թե լսեիր ինձ եւ ճանաչեիր միակ ճշմարիտ Աստծուն ու երկնքի արքայությանը արժանի լինեիր: Բայց հիմա քո իշխանությունը ժամանակավոր է, եւ քո խոստումներն ու ողորջանքը անգոր են զրկելու ինձ իմ Աստծու հանդեպ բարեպաշտությունից: Քո պատիվը քեզ լինի, իսկ քո խոստումները՝ քեզ հավանողներին, բայց ես Քրիստոսին ունեմ՝ երկնային Թագավոր, որ ինձ փառք է տալիս եւ հաղթություն հակառակորդի ու նրա պաշտոնյաների նկատմամբ»:

Ահա այսպես Քրիստոսի սուրբ զորականը, ի ցույց ամենքի, վկայում է իր քրիստոնեական հավատքը եւ հրաժարվում մարդաստեղծ կոռւքերին երկրպագելուց: Որեւէ փորձություն, որեւէ ցավ ու պատիժ սրբին հետ չեն պահում իր դավանանքից: Եվ ահա Դիոկղետիանոս կայսրը՝ անդնդային վիշապը, հրամայում է զանազան կտտանքներից հետո

մահապատժի ենթարկել Սուրբ Գեւորգին: Նահատակության ճանապարհին եւս սուրբը քարոզում է Աստծու խոսքը եւ վկայում իր քրիստոնյա լինելը՝ դարձի բերելով բազմաթիվ անհավատների: Իսկ մահապատժից առաջ երանելի վկան բարբառում է այս սրտահույզ աղոթքը՝ նախքան իր երկրային կյանքը Քրիստոսի սուրբ անվանը զոհաբերելը. «Տե՛ր Աստված իմ, որ ամբողջ հավերժից առաջ ես, որին ես ապավինեցի իմ մանկությունից քրիստոնյաների գեղեցիկ եւ ճշմարիտ ակնկալությամբ: Դու, որ Քո ծառաներին տված անսուտ խոստումով մեր խնդրելուց առաջ շնորհում ես մեզ Քո ձրի պարգեւները, լսիր ինձ, Տե՛ր, եւ տուր վկայությունս խոստովանությանը մինչեւ վերջ համբերել: Եվ այժմ ընդունիր իմ հոգին եւ փրկիր ինձ հողեղեն ու պիղծ հոգուց եւ ի հաճույս Քո՝ ինձ բնակեցրու Քո սրբերի մեջ եւ թողություն շնորհիր այս հեթանոսներին, որ չարչարեցին ինձ, իսկ Քո ծառաներին, որ դիմում են Քո անվանը, լուսավորիր ճշմարտության գիտությամբ: Չէ՞ որ կամենում ես, որ բոլորն ապրեն: Օգնություն առաքիր նրանց, ովքեր դիմում են Քո անվանը, նրանց տուր Քո երկյուղը եւ ցանկություն, սեր սրբերի նկատմամբ, որ նրանց հիշատակը կատարելով՝ եւ նույնպես նմանվեն նրանց հավատին, որպեսզի նրանց հետ արժանի լինեն երկնավոր կյանքին ու հավիտենական արքայությանը, քանի որ Քոն եմ Հոր եւ Սուրբ Հոգու արքայությունը եւ փառքը հավիտյանս. ամեն»:

ԱՆՈՒՆԱ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

Գեւորգ սրկ. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Ամենասուրբ երրորդության
Հավատարիմ, ընտրյալ ծառա,
Քաջ նահատակ, զեն հաղթության,
Սուրբ Գեւորգ՝ մշտանա
Դու օթեւան Աստծու շնորհի,
Բարեխոսիր Աստծուն հանուն
Մեր մեղավոր հոգիների:

Դու երկնավոր թագավորի
Սուրբ զորապետ ինքնախարան,
Որ աշխարհում այս խաչվեցիր,
Պսակվեցիր դու անվարան
Խաչով սիրո Տե՛ր Ամենահի,
Ում որ այժմ բարեխոսիր
Հանուն մեր մութ հոգիների:

Արեգական արդարության
Անշեջ դու շող, մեծ կարապետ,
Արեւմտքից մինչ արեւելք
Խաչաչարչար սուրբ դիտապետ
Ու ճառագայթ հավերժացույց,
Բարեխոսիր դու մեզ համար,
Ամենահաղթ Սուրբ Գեւորգ...

Շուշիի Սուրբ Ամենափրկիչ (Ղազանչեցվոց) եկեղեցի

Շուշիի Ս. Ամենափրկիչ (Ղազանչեցվոց) եկեղեցին կառուցվել է 1752 թ. (երբ ադրբեջանական պետություն դեռեւս գոյություն չուներ) Մեծ Հայքի Արցախ աշխարհի Վարանդա գավառում՝ Շուշի բնակավայրում, հայոց պատմական հայրենիքում: Սկզբնապես այստեղ կառուցվել է փայտածածկ եկեղեցի, որը հետագայում փոխարինվել է եռանավ կենտրոնագմբեթ եկեղեցով: Նոր եկեղեցու կառուցման մտահղացումն իրականացվում է 1867 թվականին: Ս. Ամենափրկիչը հայկական ամենախոշոր եկեղեցիներից է (ճարտարապետ՝ Սիմոն Տեր-Հակոբյան. տես *Լեւոն Ներսիսյան*, Հայաստանի հոգեւոր կանթեղները, Երեւան, 2017, էջ 122): Եկեղեցին օծվել է 1888 թվականին Մակար Ա Թեղուտցի կաթողիկոսի (1885–1891 թթ.) ձեռամբ (տես *Շադեն Մկրտչյան*, Историко-архитектурные памятники Нагорного Карабаха, Ереван, 1988, էջ 183): Տաճարի հարավային դռան գլխամասում զետեղված է շինարարական հետեւյալ արձանագրությունը. «Շնորհիւ եւ ողորմութեամբ ամենազօրին Աստուծոյ կառուցեալ հրաշակերտ սուրբ տաճարս արդեամբ եւ տրօք բարեպաշտօն ժողովրդեանց Սուրբ Ամենափրկիչ եկեղեցւոյն Ղազանչեցւոց Շուշի քաղաքիս, որոյ շինութիւնն սկսեալ է 1868 ամի յաւուրս թագաւորութեան աստուածագոր ինքնակալ մեծ կայսեր ամենայն ռուսանց Աղեքսանդրի Բ-ի եւ ի հայրապետութեան Գեորգայ Դ-ի, աւարտեցաւ ի 1887 ամի ի թագաւորութեան որդւոյ Նորին օրինաբանեալ կայսեր

Աղեքսանդր Գ-ի եւ ի կաթողիկոսութեան Մակարայ Ա-նոյ ի 20 սեպտեմբերի 1888 ամի» (*Շադեն Մկրտչյան*, Լեւոնային Ղարաբաղի պատմաճարտարապետական հուշարձանները, Երեւան, 1980, էջ 156):

Ս. Ամենափրկիչը գտնվում է Շուշի քաղաքի կենտրոնական մասում, կազմված է եկեղեցուց եւ զանգակատնից: Արցախի շինարարները կիրառել են հայկական

հին ավանդներն ու վերադարձել գմբեթավոր կառուցվածքների տիպին, որն ամենատարածվածն էր հայ ճարտարապետության նախորդ շրջաններում՝ VI–VII եւ IX–XIV դարերում: Շուշիի եկեղեցական կառուցվածքում հայ քարագործ վարպետները դրսևորել են ճարտարապետական գլուխգործոցներ ստեղծելու իրենց ձիրքը: Ս. Ամենափրկիչ եկեղեցին ամբողջապես

կառուցված է սրբատաշ կրաքարով՝ խաչածեւ չորս հաստատուն սյուների վրա: Այն մեր ճարտարապետության զարդերից է՝ բարձրաշեն, լուսավոր, ներքուստ եւ արտաքուստ զարդարուն (տես *Մակար Բարխուդարյան*, Արցախ, Երեւան, 1996, էջ 89): Փառահեղ գմբեթը հիմնված է չորս հաստահեղույս մույթերին: Արտաքին ձևերը շքեղ են, զարդաքանդակներ են արված ամենուրեք՝ հատկապես դռներին, լուսամուտների կամարներին (տես *Շադեն Մկրտչյան*, Լեւոնային Ղարաբաղի պատմաճարտարապետական հուշարձանները, Երեւան, 1985, էջ 222): Ավելի քան 34,7 մետր երկարություն, շուրջ 23 մետր լայնություն, 35 մետր բարձրություն ունեցող ուղղանկյուն հատակագծով այս կոթողի չորս ճակատներում դուրս են գալիս բազմամիստ աբսիդներ, որոնք հուշարձանին տալիս են խաչածեւ գմբեթավոր հորինվածք: Չորս մույթերի վրա բարձրացող գմբեթը տեղադրված է դահլիճի կենտրոնում: Եկեղեցին ունի միատեսակ եւ նույն չափերի երեք մուտք՝ արեւմուտքից, հարավից ու հյուսիսից, որոնց առջեւ կառուցված են գեղեցկաշեն, բոլորածեւ նախամուտքեր՝ երեքական դռներով: Նախամուտքերի միջին դռների վերելում բացվող փոքրիկ լուսամուտները խաչածեւ են՝ կերտված սրբատաշ քարերից: Դռների վերնամասում՝ մեկ ամբողջական քարից կերտված շրջանակի ներսում, կան պատկերաքանդակներ: Լուսամուտներից յուրաքանչյուրը 5 մետր բարձրություն է 1 մետր լայնություն ունի: ➔ էջ 7

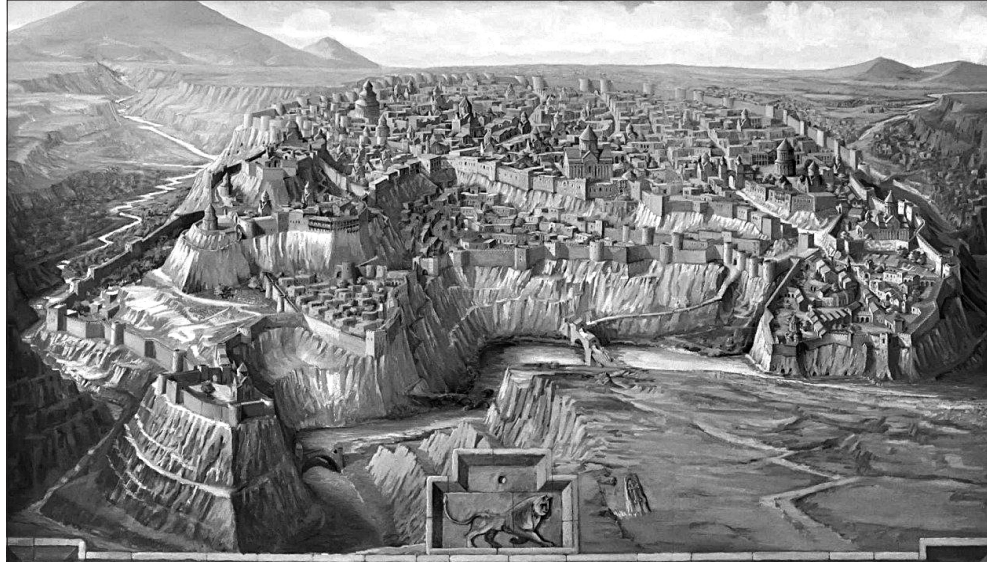
Աստվածաշնչյան վկայակոչումներն Արիստակես վարդապետ Լաստիվերցու «Պատմության» մեջ

← էջ 3

Ուղղակի վկայակոչումներն Արիստակես Լաստիվերցու բնագրում չափազանց ճշգրիտ են եւ գրեթե փոփոխություն չեն կրել: Հինկտակարանային վկայակոչումները կրկնակի են թե՛ ըստ գլուխների, թե՛ քանակապես, որի պատճառը, թերեւս, պատմիչի նպատակադրումն ու նյութն են: Բացի այդ՝ հինկտակարանային վկայակոչումներն առավել սահուն եւ բնական են ձուլված բնագրին, քան նորկտակարանայինները:

Նորկտակարանային վկայակոչումներն առավելապես ընդհանրացնող բնույթ ունեն եւ բնագրում ասույթի արժեք են ստանում: Հատկապես մարգարեություններից արված վկայակոչումների համեմատությամբ սրանք ավելի խոհախրատական են եւ չունեն այն ողբերգական-հուզական նրբերանգները, որոնք ունեն հինկտակարանայինները: Դրանց սերտ ներհյուսումն Արիստակես Լաստիվերցու «Պատմության» բնագրին իրականացված է ոչ միայն իմաստաբանական, այլ նաեւ զգայական դաշտում:

Նորկտակարանային վկայակոչումները հիմնականում հաստատող նշանակություն ունեն Արիստակես Լաստիվերցու երկի համար: Եթե հինկտակարանայինները տեղեկատվական են եւ անգամ իրենց կաղապարային հատկանիշով մասնակցում են շարադրանքին, ապա նորկտակարանային վկայակոչումներն ավելի շատ իրենց խոսքային-ասույթային արժեքով են կիրառվում: Այդ վկայակոչումների խրատական բնույթն ընդգծում է նաեւ ինքը՝ պատմիչը: Ահա մի քանի նման վկայակոչումներ: Բուլղարաց թագավորության մեջ ծագած երկպառակության առիթով (տե՛ս գլ. Ա) Արիստակես Լաստիվերցին գրում է. «Ամենայն թագաւորութիւն բաժանել յանձն՝ ոչ կարէ կեալ» (Մարկ. Գ 24, Արիստ. Լաստ.՝ 529): Նմանատիպ մեկ այլ վկայակոչում (Մատթ. ԻԱ 44) Ռոմանոսի կողմից քաղկեդոնականության տարածման ծախսող փորձն է մեկնաբանում (տե՛ս գլ. Զ). «Ամենայն որ հարցի ընդ վիմիս ընդ այսմիկ, փշրեսցի. եւ յոր վերայ անկցի, հոսեսցէ գնա» (545): Բյուզանդացիների՝ Բասենի դաշտում կրած պարտության առիթով պատմիչը Մատթեոսի Ավետարա-

նից մեջերում է. «Զչարսն չարաւ կորուսցէ» (Մատթ. ԻԱ 41, Արիստ. Լաստ.՝ 549):

Նորկտակարանային վկայակոչումներն Արիստակես Լաստիվերցու համար սպասվող վերջաբանի իմաստակիրներ են: Դրանք տարբերվում են Հին Կտակարանի վախճանաբանությունից (Եսխատուգիա) հատկապես զանազան կանխասաց նշանների առկայությամբ: Այսինքն՝ Հին Կտակարանին Արիստակես Լաստիվերցու նկարագրելիք իրականության համար արդեն տեղի ունեցածն էր, Նոր Կտակարանին՝ սպասվելիքը: Հին Կտակարանի վախճանաբանությունը սերտորեն կապվում է փրկության գաղափարին, որին այդքան ձգտում է իր ընթերցողին հասու դարձնել պատմիչը: Այսպես՝ Մարկոսի Ավետարանի ԺԳ գլխում ներկայացվում են Քրիստոսի կանխասացությունները, ըստ որոնց՝ անմախաղես տառապանքի օրեր են սպասում Իր աշակերտներին, Իրեն հավատացողներին, Իր անունից գործողներին: Որպես հաստատումն Սուրբ Գրքում ասվածների՝ Արիստակես Լաստիվերցին իր ողբազին նկարագրությունները պատկերում է ճիշտ նույն կաղապարով, ինչ Մարկոսի Ավետարանում է: Անգամ իր նկարագրած դեպքերի ընթացքում արելի խավարումն է գալիս փաստելու Սուրբ Գրքում նկարագրվածը: Մարկոսի

Ավետարանում ասված է. «Այլ յաւուրսն յայնոսիկ յետ նեղութեանն այնորիկ՝ արեգակն խաւարեսցի, եւ լուսին ոչ տացէ զլոյս իւր» (Մարկ. ԺԳ 24). այս տողը, որը «Պատմության» մեջ իրական փաստի արձանագրում է (պատմիչը նշում է հայոց 482 թ. (1033 թ.), այս մասին տե՛ս *Արիստակես Լաստիվերցի*, Պատմություն, Երեւան, 1971, էջ 125, ծնթ. 81), Արիստակես Լաստիվերցին որպես ապացույց է գործածում ոչ միայն իր ընթերցողի, այլ նաեւ հենց իր համար:

Ամենից շատ վկայակոչումներ պատմիչը կատարել է սաղմոսներից: Ընդհանրապես, մեծ է եղել Սաղմոսաց գրքի լեզվաոճական, ինչպես նաեւ գաղափարական ազդեցությունը միջնադարյան գեղարվեստական մտածողության վրա (այս մասին մանրամասն տե՛ս «Քրիստոնյա Հայաստան» հանրագիտ., Երեւան, 2002, էջ 881): Դրանց լավատեսական, Աստծուն դիմելու ձեւերում ինքնավստահ, ներում ստանալու եւ տառապանքը հաղթահարելու մեջ կասկած չընդունող բնույթից հավատ ու կենսասիրություն է բխում: Ի դեպ, սաղմոսներից վկայակոչումներն առատությունը միայն Արիստակես Լաստիվերցու առանձնահատկությունը չէ: Անգամ Նոր Կտակարանում հինկտակարանային 283 մեջերումից 116-ը քաղված է Սաղմոսարանից (տե՛ս անդ):

Իր գաղափարական, կառուցվածքային եւ ոճական հատկություններով սաղմոսն ավելի հարազատ է Արիստակես Լաստիվերցուն: Այստեղ կան եւ թախիծ ու մեղքերի խոստովանություն, եւ խրոխտ վստահություն, որ Աստված երբեք չի լքի Իրեն հավատարիմ ու վստահող մեկին: Այդ իսկ պատճառով սաղմոսների հեղինակը համարձակվում է նույնիսկ հանդիմանությամբ դիմել Աստծուն: Ի վերջո, սաղմոսն ինքնին մի գրույց է Բարձրյալի հետ՝ «ի խորոց սրտի խօսք ընդ Աստուծոյ» (տե՛ս Ժ. Քալանթարյան, Գրիգոր Նարեկացու «Մատյան ողբերգության» պոեմի եւ սաղմոսների առնչությունները, Ս. Էջմիածին, 1997, էջ 9): Ավելին՝ սաղմոսը նույնիսկ հնարավորություն է տալիս «վիճելու» Աստծու հետ՝ դուրս չգալով Սուրբ Գրքի թույլատրելի սահմաններից: Այսինքն՝ սաղմոսի ձեւն անգամ, դրանում եղած երկխոսական տարրը նախընտրելի են Արիստակես Լաստիվերցու համար եւ սահուն ներմուծվում են բնագրի կառույցի մեջ, քանի որ նա ինքը երկխոսությամբ է ընթանում դեպի իր ընթերցողը:

Արիստակես Լաստիվերցու համար այնքան սիրելի է այս ժանրը, որ հաճախ վկայակոչումը կատարվում է՝ գաղափարապես նույնիսկ չհամընկնելով աստվածաշնչյան այն հատվածի իմաստին, որից կատարվել է քաղաբերումը: Այսպես՝ ԾԻԸ սաղմոսը պատմում է Իսրայելի թշնամիների եւ այն մասին, թե ինչպես չի ուշանում Աստծու վերահաս պատիժն այդպիսիներին: Մինչդեռ Արիստակես Լաստիվերցին բոլորովին այլ իմաստով է գործածել մեջերումն այս հատվածից, եւ նրա բնագրում այն վերաիմաստավորվել է: Եթե սաղմոսում Իսրայելը պատկերվում է մանկությունից հալածվածի կերպարով, իսկ նրա թշնամիները, որ հաղթվում են Տիրոջից, նմանեցված են տանիքին աճած խոտի, որը մինչեւ ձեռք դիպելը չորանում է եւ չի արժանանում ոչ հնձողի, ոչ անցորդների հիացմունքին, ապա Արիստակես Լաստիվերցու երկում համեմատության եզրը գահին անօրինական՝ առանց ժառանգական իրավունքի տիրացած Միքայել կայսրն է, որի անցողիկ փառքն ու տխրահռչակ իշխանությունն է այս կերպ ցանկանում նշել պատմիչը: → էջ 8

Շուշիի Սուրբ Ամենափրկիչ (Ղազանչեցվոց) եկեղեցի

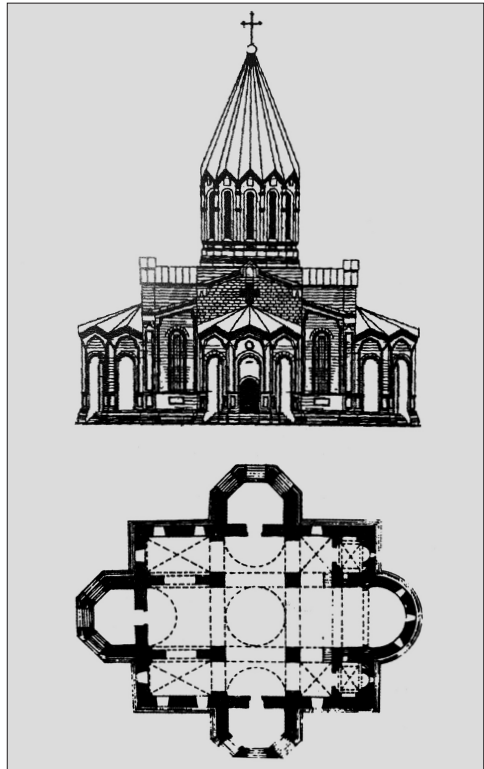
← էջ 6

Թմբուկը թեթևացնելու եւ սլացիկ տեսք տալու համար 16 միստերը մշակված են ուղղաձիգ համաչափություններով՝ իրար մեջ ներգծված պատուհան-որմնախորշերով: Իսկ միստերն իրենց հերթին վերելում ավարտվում են ճակատներով, որոնց գագաթներից սկսվում են զմբեթի վեղարի ծավալի կողերը: Ուշագրավ են կառուցվածքի ինքնօրինակ խորշերը, որոնք «փորվել» են կառույցի անշարժ զանգվածների մեջ ու երկրաշարժի ժամանակ ծառայում են իբրեւ յուրատեսակ մեղմիչներ:

Ինչպես արդեն նշել ենք, Ս. Ամենափրկիչ եկեղեցին գտնվում է Շուշի քաղաքի կենտրոնում: Ըստ մասնագետների՝ եկեղեցու հատակագծային եւ ծավալատարածական լուծումը որոշակի ընդհանրություն ունի Սուրբ Էջմիածնի Մայր տաճարի հետ:

Ս. Ամենափրկիչ եկեղեցուց փոքր-ինչ հեռու՝ արեւմտյան մասում, տեղակայված է եռահարկ զանգակատունը: Առաջին հարկի վերնամասի ամկուններում դրված է քարակոփ, մարդահասակ չորս արձան, «...որք ահարկու տեսեամբ փչում են փողերը...»: Չանգակատունը կառուցված է սրբատաշ կաթնագույն քարով. այն կառուցել է շուշեցի Աբրահամ Խանդանիրյանը:

Շուշիի ջարդերից հետո՝ 1920 թվականին, եկեղեցին փակվել է: Քաղաքում բնակվող աղբյուրագետներն սկսել են այն

օգտագործել որպես պահեստ, անասնագոմ: Այդ ժամանակ քանդվել են եկեղեցու մուտքի մոտ դրված իրեշտակների արձանները, ավերվել է զմբեթը: Արցախյան առաջին պատերազմի ընթացքում եկե-

ղեցին հակամարտող կողմերի համար կարեւոր նշանակություն ուներ: Եթե աղբյուրագետական զինված ուժերի համար այն պարզապես զինամթերքի պահեստ էր, ապա մեզ հայերիս համար այն Աստծու տունն էր՝ սրբատեղի:

1992 թվականին Շուշի քաղաքը եւ Ս. Ամենափրկիչ եկեղեցին (արդեն կիսավեր) ազատագրվեցին թշնամուց: Ավերված զմբեթը վերականգնվեց 1998 թվականին:

Արցախյան երկրորդ պատերազմի ժամանակ՝ 2020 թվականի հոկտեմբերի 8-ին, մեկ օրում երկու անգամ եկեղեցին իրթիռակոծվեց Ադրբեջանի ռազմաօդային ուժերի կողմից... Իրթիռակոծվեց հենց աղոթասացության ժամանակ, երբ եկեղեցում

էին գտնվում բազմաթիվ հավատացյալներ, այդ թվում՝ կանայք, ծերեր ու երեխաներ, հոգեւորականներ, հայ եւ օտարազգի լրագրողներ: Սրտի խոր կսկիծով արձանագրեմք, որ ինչպես Արցախի՝ մեր պատմական հայրենիքի տարածքի մի զգալի մասը, այնպես եւ մեր բերդաքաղաք Շուշին բռնազավթվել է թշնամու կողմից. գերության մեջ է մնացել նաեւ Ս. Ամենափրկիչ եկեղեցին՝ Հայ Առաքելական Սուրբ եկեղեցու Արցախի թեմի կենտրոնը:

Էմմա ՂԱԶԱՐՅԱՆ

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի «Վաչե եւ Թամար Մանուկյան» մատենադարան

Աստվածաշնչյան վկայակոչումներն Արիստակես վարդապետ Լաստիվերցու «Պատմության» մեջ

← էջ 3, 7

Աստվածաշնչյան մյուս գրքերից Սաղմոսարանն առանձնանում է իր մարտնչող բովանդակությամբ: Գրեթե բոլոր սաղմոսներում կա պայքար արտաքին թշնամու, արտաքին չարիքի դեմ: Բացի այդ՝ սաղմոսների հեղինակը հաճախ խոսում է ազգի անունից կամ թշնամի ազգերի՝ Աստծու կողմից պատժվելու մասին: Այս «իրողությանը» Արիստակես Լաստիվերցին փորձում է հասցնել մաքուր իր հավաքական հերոսին՝ հայ ազգին: Միայն թե պետք է ապաշխարել եւ ապրել Աստծու սահմանած օրենքներով:

Բերենք մի օրինակ: Մանազկերտ քաղաքի պաշարումը պատկերելիս (զվ. ԺԵ) Արիստակես Լաստիվերցին ընտրում է այնպիսի սաղմոսներ, որոնք հար եւ մամն են իր նկարագրած իրավիճակին: Քաղաքի վերակացու իշխանն ինքն իրեն քաջալերում է այնպիսի սաղմոսներով, որոնց հերոսը նույնպես անելանելի իրավիճակում է, նույնպես շրջապատված է բազում թշնամիներով, սակայն հուսահատված չէ, Աստծուն է ապավինած:

«...Թեպետ եւ զմացից ես ի մէջ ստուերաց մահու, ոչ երկեայց ի չարէ՝ զի դու Տէր, ընդ իս ես: Տուպ Քո եւ զաւազան, նոքա մխիթարեսցն գիս» (Սաղմ. ԻԲ 4):

«Ոչ երկեայց ես ի բիւրոց զօրաց նոցա, ոյք շուրջանակի պատեալ պահեալ պաշարէին գիս: Արի, Տէր, եւ փրկեա՛ գիս, Աստուած իմ. զի դու հարեր զամենեսեան ոյք էին ընդ իս թշնամութեամբ ի տարապարտուց, եւ զատանունս մեղաւորաց փշրեսցես» (Սաղմ. Գ 7-8):

Ինչպես տեսնում ենք, երկու սաղմոսներում էլ մամն իրավիճակներ են, եւ սաղմոսողն Աստծուց օգնություն է խնդրում իր բազում թշնամիներից պաշտպանվելու համար: Իսկ օգնությունը հնարավոր է միայն Աստծուն դառնալու, նրա հետ հաշտ լինելու շնորհիվ: Այդ դեպքում, ինչպես Աստված Դավթին փրկեց Սավուդից եւ բազում թշնամիներից (Սաղմ. ԺԷ.), այնպես եւ հայ ազգին կփրկի խուժադուժ ազգերի հարձակումներից:

Այստեղ չենք կարող չանդրադառնալ մի հանգամանքի՝ հավատի գործոնին, առանց որի՝ անհասկանալի կմնա «Պատմության» խորհուրդը: Ամբողջ երկի ընդհանուր բովանդակությունը կարող է տպավորություն ստեղծել, թե հավատն այնքան է տիրել պատմիչի մտքին, որ չի տրվում դեպքերի բանական մեկնությունը, ամեն ինչ բացատրվում է գործած մեղքի եւ Աստծուց պատժված լինելու հանգամանքով, սակայն այս դեպքում հաշտեցումն Աստծու հետ պատմիչի համար առավել քան բանական մեկնություն է:

Հավատացյալի, այդ թվում եւ Արիստակես Լաստիվերցու համար հավատն այն հիմքն է, որի վրա կառուցված է աշխարհը: Այն այնքան կայուն եւ իրական է, որ Հայոց աշխարհին բաժին հասած փորձություն-

ները, քաղաքների կործանումը, բազում ողբերգությունները, որ տեսնում եւ նկարագրում է Արիստակես Լաստիվերցին, պատմիչի մտքում չեն կործանում այն աներելույթ աշխարհը, որ յուրաքանչյուր մարդուն իր մեջ: Այս ամենի հոգեբանական հիմնավորումը, որը հենց սերն է, կրկին Աստվածաշնչից է (տես Ա Կորնթ. ԺԳ): Վերը նշված ԺԷ (2-3) սաղմոսը՝ «Սիրեցից զքեզ, Տէր, զարութիւն իմ, Տէր, հաստատիչ իմ, ապաւեն իմ եւ փրկիչ իմ: Աստուած օգնական իմ, եւ ես յուսամ ի մա, ապաւեն իմ եղջիր փրկութեան իմոյ ընդունելի իմ է», այդ զգացումի լաստիվերցիական հիմնավորումն է:

Խոսելով քրիստոնեության եւության մասին՝ Ն. Բերդյաեւը հետեյալ միտքն է հայտնում: Ըստ նրա՝ այս հավատքի բովանդակությունն ազատությունն է, եւ միակ բանը, որ «սահմանափակում է» այդ ազատությունը, սերն է (տես *Н. А. Бердяев, Философия свободы /Смысл творчества, Москва, 1989, «О христианской свободе», էջ 195*): Արիստակես Լաստիվերցու համար, իհարկե, դա չգիտակցված սահմանափակություն է, սակայն սահմանափակության այն տեսակն է, որը, այնուամենայնիվ, ցանկալի է բոլորի համար:

Իր նախորդների մամն՝ Արիստակես Լաստիվերցին եւս փորձում է ճանաչել Աստծուն: Սաղմոսներից նրա որոշ վկայակոչումներ ամենակարճ ուղին են հուշում այս հարցում: Այսպես՝ ԵԼԸ սաղմոսն ունի Աստծու մասին մարդու ամենահետաքրքիր ու երազելի պատկերացումներից մեկը: Աստծու կողմից ճանաչված լինելը եւ ցանկալի, եւ զարմանալի հատկություն է մարդու համար: Ի դեպ, Ս. Գրիգոր Նարեկացին նույնպես իր «Մատեան»-ում (ԽԹ, Բ) խոսում է այդ հատկության մասին. «Ընդ կարեացս վշտակցելոյ՝ ծածկազէտ...» (*Գրիգոր Նարեկացի, Մատեան ողբերգութեան, աշխատ. Պ. Խաչատրեանի եւ Ա. Ղազմեանի, Երեւան, 1985, էջ 440*: Աշխարհաբար՝ «Ոչ միայն կարեկից ու վշտակից, այլեւ ծածկազէտ»): Թարգմ.՝ Մ. Խերամյանի):

Ավելին՝ Աստված մարդու դեռ չարածներն անգամ գիտի. «Ձանգործս իմ տեսին աչք քո, եւ ի գիրս քո ամենեքեան գրեցան» (Սաղմ. ԵԼԸ 16): Արիստակես Լաստիվերցուն գրավել է սույն ընկալումը, ինչն արտահայտվել է համապատասխան մեջբերմամբ. «Ահա դու, Տէր, ծանեար գլետին իմ եւ զառաջին իմ» (ԵԼԸ 5): Այն հագեցած է հոգեբանական անցումներով եւ իմաստային նրբերանգներով: Մարդու բուն էության մասին է խոսում սաղմոսի հեղինակը, ըստ որի՝ Աստված ճանաչում է մարդուն թե՛ նրա անցյալով, թե՛ ապագայով: Այս տողում եղած ժամանակի մակերայնների հերթագայումը համահունչ է Արիստակես Լաստիվերցու՝ շարժում պատկերելու ձգտմանը, որը մա արտացոլում է իր երկում՝ սկսած նախերգից եւ պահպանում ողջ շարադրամբի ընթացքում:

Երկում հատուկ տեղ են գրավում մարգարեություններից մեջբերումները, ինչը, կարծում ենք, պայմանավորված է ոչ միայն վկայակոչումների բովանդակությամբ, այլ նաեւ մարգարեների կերպարներով: Նրանց դերի ընդօրինակումը պատմիչի կերպարում ակնհայտ է: Իր այդ հատկանիշով առանձնանում է հատկապես Եսային, որի մարգարեություններից վկայակոչումները քանակական առումով զիջում են միայն սաղմոսներից արված մեջբերումներին:

Ըստ Եսայու տեսլիքի՝ Աստծու այն հարցին՝ «Ձո՛ւ առաքեցից եւ կամ ո՛վ երթիցէ առ այն ժողովուրդ», մա պատասխանում է. «Ահաւասիկ ես, առաքեա՛ գիս» (Ես. 2 8-9): Այսինքն՝ Եսային ինքնակամ է ստանձնում իր ժողովրդի մարգարեն լինելու դերը: Իսկ դա հեշտ չէր. մա պետք է դատապարտեր սեփական ժողովրդին եւ կանխատեր վերջինիս անկումը: Սակայն Եսայի մարգարեին հայտնի էր մաեւ, թե ինչպես խուսափել այդ ողբերգությունից: Իսրայելացիների գոյատևումը կախված էր Հիմ Ուստի օրենքների պահպանումից: Միայն այդ արժեքներին վերադառնալով՝ մարդիկ կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու հետեւողականությունը, որով մա իր ընթերցողին է դիմում: Նա եւս փորձում էր իր ժողովրդին առ Աստված վերադարձնել, վանել նրանից կործանման վախը եւ ապավինել Աստծուն: Եսայի մարգարեի այս դերի ազդեցիկությունն ու կերպարի հմայքը, ինչպես նաեւ Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը մա տեսնում էր մարդկանց՝ կրկին Աստծուն դարձնելու մեջ, որից նրանք ավելի ու ավելի շատ էին օտարանում իրենց պահվածքով (տես «Всемирная энциклопедия Христианство, Минск, 2004, էջ 284-285»): Եսայու այս դերի մանրությամբ է պայմանավորված Արիստակես Լաստիվերցու ընտրած միջոցի անվերապարդականությունը նույն ժամանակահատվածում կարող էին փրկվել: Եսայու նպատակն այդ վերադարձին հասնելն էր: Այլ կերպ ասած՝ մարգարեի իր առաքելությունը